

KVALITET I STRATEGIJA DIFERENCIRANJA U VISOKOM OBRAZOVANJU: PUT KA EVROPSKIM INTEGRACIJAMA

QUALITY AND DIFFERENTIATION STRATEGY IN HIGH EDUCATION: PATH TO EUROPEAN INTEGRATION

Prof. dr Branislav Mašić
Univerzitet Singidunum
Univerzitet Sinergija
Telefon: +381 11 3093 224
Fax: +381 11 3093 294
E-mail: bmasic@singidunum.ac.rs

»Središte visokog obrazovanja se već sa obrazovanja mladih preusmerilo na kontinuirano doživotno obrazovanje odraslih«.

Peter F. Drucker (2002; 1, str. 56)

Sažetak

Bolonjskom deklaracijom pokrenut je proces izgradnje jedinstvenog Evropskog obrazovnog procesa i prostora u funkciji jačanja Evropske konkurentnosti. Standardizacija i jačanje kvaliteta, kao i korišćenje strategije diferenciranja u visokom obrazovanju predstavljaju težišne aktivnosti i pretpostavke za uključenje u jedinstveno evropsko tržište rada i uspeh u globalnom konkurentskom okruženju.

Ključne reči: strategija, kvalitet, diferenciranje, konkurentska prednost, evropski obrazovni prostor

Abstract

The Bologna Declaration started a process of building an integral European process and space in order to improve European competitiveness. Standardization and improvement of quality, as well as using the differentiation strategy in higher education, are core activities and bases for inclusion into an integral European labor market and success in global competitive environment.

Key words: strategy, quality, differentiation, competitive advantage, European educational space

1. OPŠTI PRISTUP PROBLEMU

Sistem obrazovanja potrebno je kontinuirano usavršavati i menjati u skladu sa promenama faktora operativnog (konkurentskog) i opšteg okruženja. Tehnološki, društveni, ekonomski, politički, ekološki i globalni faktori utiču pre svega na ubrzanje promena i potrebu menjanja sistema obrazovanja. Tranzicija od industrijskog ka društvu znanja, globalizacija sa svim »globalnim« fenomenima, zahteva i od obrazovnih sistema, pa i visokog obrazovanja, da obrazuje stručnjake za globalnu utakmicu. Obrazovanje i znanje postaju sve više primarni razvojni resursi za stvaranje konkurentске prednosti bilo koje organizacije (od preduzeća, nacije, države, do regiona i ekonomskih integracija poput EU, NAFTA, APEC, isl.). Znanje se, kao što je poznato, stiče putem različitih oblika formalnog, neformalnog, informacionog i doživotnog obrazovanja i učenja (LLL – long life learning).

Tradicionalni Univerzitet, već danas možemo reći, nastao je kao preduzetnički poduhvat nemačkog diplomate i državnog činovnika Viljema fon Humbolta, koji je 1809. godine osmislio i osnovao Berlinski Univerzitet. Univerzitet je bio nosilac promena, čuvar nacionalne kulture, proizvođač novih znanja, ali i čuvar državne ideologije. Šest decenija kasnije je Humboltova ideja preneti u Sjedinjene Američke Države, da bi američki Univerzitet donio primat SAD u visokom školstvu i naučnim istraživanjima, a i razvojem privatnih Univerziteta posle drugog svetskog rata (šire: 2, str. 48).

Proces akreditacije u visokom obrazovanju počeo je da se primenjuje početkom XX veka u SAD. Proces evaluacije i akrediracije obezbedio je uređenje procesa formiranja visokoškolskih institucija, kao i identifikovanje njihovih slabosti i prednosti, te njihovo rejtingovanje što je pre svega vodilo ka poboljšanju kvaliteta visokoškolskih ustanova. U Evropi pristup evaluacije i akreditacije uglavnom nije postojao do 1980-ih godina.

Humboltov koncept Univerziteta, kao državni i nacionalni, u promenjenom kontekstu, pod uticajem globalizacije i tehnološkog razvoja na kraju XX i u XXI veku zahteva redefinisane univerzitetskog obrazovanja. Evropska Unija je politiku obrazovanja sprovodila uglavnom putem preporuka. Bolonjska deklaracija (19. jun 1999. godine) predstavlja dokument od krucijalnog značaja za izgradnju jedinstvenog sistema evropskog obrazovnog prostora. Postavljeni ciljevi u Bolonjskoj deklaraciji, šta bi trebalo uraditi do 2010. godine, odnose se na (šire: 3, str. 50):

- Usvajanje sistema lako razumljivih i uporedivih akademskih zvanja, takođe i preko dodataka diplomi (Diploma Supplement), kako bi se unapredila sposobnost za zapošljavanje evropskih građana i međunarodna konkurentskog evropskog sistema visokog obrazovanja.
- Prihvatanje sistema utemeljenog na dva glavna ciklusa: osnovnih studija i akademskih diplomskih studija. Prvi ciklus traje najmanje tri godine. Drugi ciklus sastoji se iz dva dela: master studije (dve ili jednu godinu: 3+2 ili 4+1 godina), a zatim doktorske studije kao što je to slučaj u mnogim evropskim zemljama.
- Uspostavljanje sistema transfera kredita (European Credit Transfer System – ECTS), kao sredstva za unapređenje razmene i mobilnosti studenata, ali i nostrifikacije diploma i zvanja (primedba B.M.).

- Unapređenje mobilnosti uklanjanjem prepreka slobodnom kretanju studenata, nastavnika, naučnih saradnika i administrativnog osoblja.
- Unapređenje evropske saradnje u oblasti osiguranja kvaliteta putem razvoja uporedivih kriterijuma i metodologija.
- Unapređenje evropske dimenzije u visokom obrazovanju, posebno u razvoju kurikuluma, studijskih programa, saradnji između institucija, planove mobilnosti i integrisanih programa, obuke i istraživanja.

Ostvarivanje navedenih ciljeva podrazumeva poštovanje različitih kultura, jezika, nacionalnih obrazovnih sistema i autonomije Univerziteta. Sasvim je sigurno da pokretanje Bolonjskog procesa ima za generalni cilj težnju da se akademska javnost što bolje uključi u jedinstveno Evropsko tržište rada i da jača konkurentnost Evropskog prostora.

Lisabonskom deklaracijom iz 1997. godine, a posebno Lisabonskom strategijom iz 2000. godine, kao i komunikacijom sa različitih Konferencija ministarstava zaduženih za visoko obrazovanje u Evropi (Prag: 2001, Berlin: 2003; Bergen: 2005, London: 2007), stvara se pravi okvir za povećanje konkurentnosti Evropskog visokog obrazovnog prostora. Posebno je naglašen značaj ulaganja u istraživanje, nauku i tehnologiju, polazeći od toga da je visoko obrazovanje smešteno na raskršću istraživanja, obrazovanja i inovacija, što čini i ključ Evropske konkurentnosti. Među priritetima tzv. socijalne povelje ističe se »njegovanje inovacija i podrška preduzetništvu, kretanju novih poslova i povećanje potencijala u nauci i tehnologiji« (šire: 4, str.218).

Kvalitet i obetbeđenje kvaliteta i obrazovanju čini *sine qua non* u stvaranju jedinstvenog Evropskog obrazovnog prostora. Nije očigledno dovoljno raditi takve procese samo u visokom obrazovanju (potrebne su reforme i u osnovnom i srednjem obrazovanju). Standarde kvaliteta predložila je Evropska asocijacija za osiguranje kvaliteta u visokom obrazovanju.

2. KVALITET U VISOKOM OBRAZOVANJU

»Kvalitet« je najčešće korišćena reč u raspravama o visokom obrazovanju i školstvu uopšte. Pojam »kvaliteta« i »korisnika usluge« u visokom obrazovanju nema opšte prihvaćeno shvatanje i definisanje.

Pristupi kvalitetu u visokom obrazovanju

Ukoliko je »kvalitet« ono što korisnik kaže da mu treba (T. Peters) i »kvalitet« znači prilagođavanje zahtevima korisnika (Philip Crosby), onda se mora istaći ka se kao »korisnici« usluga u visokom obrazovanju javljaju: studenti, njihovi roditelji, poslodavci, akademska zajednica i država. Često su zahevi (potrebe) različitih korisnika usluga različiti (primera radi: student da što lakše dobije ocenu, a poslodavac da dobije stručnjaka sa tzv. korisnim, delotvornim kompetencijama ili kako to Drucker kaže radnika znanja – *knowledge worker-a*). Ovaj pristup kvalitetu je sa stanovišta potreba pojedinaca i zainteresovanih grupa (eng. *stakeholders*), a *evaluacija kvaliteta je usmerena na procenu relevantno iskazanih potreba*. Indikativan je primer Nemačke, gde se svake

dve godine sprovode istraživanja u svim firmama sa pitanjima koja zanimanja nedostaju i za koja smatraju da će im biti potrebna u narednih 10 godina.

Pristup kvalitetu kao meri vrednosti počva na tradicionalnom shvatanju kvaliteta u akademskoj zajednici, koja kao cilj postavlja težnju da se bude najbolji u odnosu na neki kriterijum. Naglašava se odgovornost akademske zajednice da u skladu sa autonomijom i akademskim slobodama definiše šta je to kvalitet. Osnovni nedostatak ove koncepcije kvaliteta predstavlja teškoću da se on objektivizuje (šire: 5, str. 16-18).

Pristup kvalitetu kao meri dostizanja praga, koji se definiše na osnovu minimalnih standarda (prostor, tehnička opremljenost, bibliotečki fond, opterećenost nastavnika i saradnika, itd.). Studijski programi i ustanove koje zadovoljavaju minimalni standard stiču pravo da dobiju akreditaciju, ali se od njih očekuje da definišu i dodatne kriterijume za poboljšanje kvaliteta i konkurentnosti. Prilikom tzv. nulte akreditacije minimalni standardi kvaliteta moraju biti obezbeđeni kako za studentske programe, tako i ustanovu, što se mora zadržati i u narednim akreditacionim ciklusima.

Ključne kompetencije studenata kao merilo kvaliteta

Kompetencija uključuje: znanje, sposobnosti i veštine koje student treba da stekne u visokoškolskoj ustanovi.

Istraživanje koje je uradio Evropski Savet za industrijsko i visoko obrazovanje ukazuje da (šire 6, str. 9):

- 86% poslodavaca smatra da su komunikacione veštine izuzetno važne (mada poslodavci nisu zadovoljni kako ih diplomirani studenti efektivno koriste),
- 85% poslodavaca ističe veštine timskog rada,
- Integritet ličnosti je na visokom mestu: 83%,
- Intelektualne veštine: 81%,
- Pouzdanost: 80%,
- Karakter ličnosti: 75%,
- Veštine planiranja i organizacije: 74%,
- Dobre veštine pisanja: 71%,
- Dobre veštine korišćenja brojeva (računanja): 68%,
- Analitičke veštine i veštine donošenja odluka: 67%.

Interesantno je istaći da čak 65% međunarodnih posloavaca naglašava da spremnost sticanja profesionalnog iskustva u drugim oblastima i krajevima sveta daje prednost prilikom zapošljavanja. Navedeno istraživanje ukazuje da je online regrutovanje najčešće korišćen metod i često i najefikasniji.

Isticanje navedenih veština od strane poslodavaca, zahteva od visokoobrazovnih institucija da studenti moraju da vežbaju ono što su naučili (learning by doing). Potreba za više interaktivnog rada, drugačiji odnos profesor – student, otvaranje različitih oblika profesionalne prakse, letnjih kampusa volontiranja, formiranje centara za razvoj karijere, case metoda u nastavi, i sl. Naravno da sve to zahteva promene u radu, metodama i tehnikama izvođenja nastavnog procesa.

Evropski okvir za ključne kompetencije za učenje tokom čitavog života definiše osam ključnih kompetencija (7, str. 32):

- **Komunikacija na maternjem jeziku** – znači da se izrazi i prevedu misli, osećanja i činjenice u usmenoj i pisanoj formi i to u ukupnom društvenom i kulturnom kontekstu, zatim u obrazovanju i radu kod kuće;
- **Komunikacija na stranom jeziku** – široko je povezana sa komunikacijom na maternjem jeziku, s tim da sposobnost treba da varira između četiri dimenzije komunikacije na stranom jeziku – slušanja, govora, čitanja i pisanja;
- **Osnovne kompetencije iz matematike, prirodnih nauka i tehnologije** – znače sposobnost sabiranja, oduzimanja, množenja, deljenja, i to na naivou mentalnog računanja i na nivou pisanog računanja kako bi se rešili različiti problemi u svakodnevnim situacijama;
- **Digitalna kompetencija** – znači sigurno i kritičko korišćenje elektronskih medija u radu, odmoru i komunikaciji;
- **Naučiti kako se uči** – znači sklonost i sposobnost da se organizuje i reguliše proces sopstvenog učenja što znači efektivno korišćenje vremena, sticanje, procesiranje, primena i evaluacija ključnog znanja – kod kuće, na poslu, u procesu obrazovanja i osposobljavanja;
- **Interpersonalne, interkulturalne kompetencije, društvene i građanske kompetencije** – potrebne su za efektivno učešće u građanskom i društvenom životu, uključujući sposobnost rešavanja konflikata i efikasna saradnja sa drugima u različitim situacijama i kontekstima;
- **Preduzetnički i inovacijski duh** – znači spremnost za prihvatanje promena, za podršku i adaptaciju promena u skladu sa spoljašnjim uslovima, za preuzimanje odgovornosti za vlastite akcije, razvijanje strateških vizija, postavljanje i ostvarivanje zadataka;
- **Kulturna svest i izražavanje** – znači razumevanje važnosti kreativnog izražavanja ideja, iskustava i emocija kroz različite oblike medija, zatim uključujući muziku, ples, književnost i likovnu umetnost.

Razvoj ključnih kompetencija kod studenata u strukturiranju kurikuluma obuhvata:

- personalne i interpersonalne kompetencije (opšte obrazovni predmeti, jezici, akademske veštine komuniciranja, izgradnje dobrih odnosa sa ljudima, timski rad, preduzetničke i liderske osobine, informatičko obrazovanje i sl.).
- tehničke kompetencije (pitanje stručnih predmeta: stručno – aplikativni sadržaji).
- kompetencije konceptualizacije (sposobnost konceptualizacije i apstrakcije u kreiranju razvoja i inovacije poslovanja).

Mnoge od istaknutih kompetencija potrebno je posmatrati sistemski na različitim nivoima obrazovanja, a ne samo na nivou visokog obrazovanja.

3. STRATEGIJA DIFERENCIRANJA I STVARANJE KONKURENTSKE PREDNOSTI U VISOKOM OBRAZOVANJU

Istraživanja, ali i lično iskustvo u višegodišnjem obavljanju funkcije dekana na više fakulteta, nesumljivo nam ukazuje da standardi kvaliteta sa minimalnim zahtevima nisu dovoljni za stvaranje jedinstvene pozicije visoko obrazovnih institucija na tržišnom globalnom okruženju. Strategija diferenciranja, da se poslužimo rečima eminentnog M.

Portera, predstavlja osnovu za stvaranje različitosti i vednosti na domaćem, evropskom ili globalnom tržišnom okruženju. Logika strategije diferenciranja zahteva od visoko obrazovnih institucija da odaberu aktivnosti ili kombinaciju aktivnosti na osnovu kojih će se razlikovati od svojih konkurenata. Obavezna institucija mora po nečemu da bude jedinstvena ili da se smatra jedinstvenom i vrednom. To može biti, primera radi: kvalitet studijskih programa na različitim nivoima, sistem kvaliteta i filozofija menadžmenta toalnog kvaliteta (TQM), metod rada, tj. tehnologija nastavnih i vannastavnih procesa i aktivnosti, organizaciona kultura, strategija promocije, sposobnost brendiranja i izgradnja imidža u javnosti, kvalitet ljudskih resursa, tehničko-tehnološka opremljenost, prostorni i bibliotečki kapaciteti i sl.

Navodimo neke od aktivnosti koje čine strategiju diferenciranja:

- Projekti tzv. prbojnog karaktera, a koji se odnose na međunarodnu saradnju i zajedničke poduhvate (nastave na engleskom jeziku, američka ili diploma evropske visokoškolske ustanove ili zajednička diploma na različitim nivoima: osnovne studije, MBA i doktorske studije. Primera radi – saradnja Univerziteta Singidunum i Lincoln Univerziteta, kao i predviđena saradnja sa Univerzitetom Sinergija u Bijeljini.
- Nove informacione i komunikacione tehnologije razvile su novi vid učenja. Učenje na daljinu (Distance Learning) uz primenu video konferencija i savremenih tehnološko-obrazovnih modaliteta su postali stvarnost, ili da se poslužimo rečima P. Druckera »budućnost koja je već počela« i na našim prostorima.
- Programi neformalnog učenja, kursevi sa sertifikatima za studente i zaposlene, naučno – istraživački i razvojni projekti (Tepmus, Erasmus i sl.) doprinose diferenciranju u odnosu na druge institucije u visokom obrazovanju.
- Naučni skupovi različitih vrsta, od okruglih stolova do velikih međunarodnih skupova.
- Studentska praksa se nameće kao sine qua non.
- Rad alumni asocijacije i njene aktivnosti na unapređenju nastavnih kurikuluma i drugih elemenata, čine nepresušan izvor za poboljšanje kvaliteta.
- Centar za razvoj karijere ima veliku snagu u diferenciranju i razvoju profesionalne studentske karijere.

Benchmarking, kao tehnika komparativne analize i učenja od najboljih potrebno je da se primenjuje. Standardi su predviđali da se kurikulmi porede sa prestižnim institucijama u Evropi i svetu, u cilju kontinuiranog poboljšanja kvaliteta, kao i mobilnosti nastavnika, saradnika, studenata.

4. NEKA POČETNA ISKUSTVA »NULTE« AKREDITACIJE U VISOKOM OBRAZOVANJU SRBIJE

Proces akreditacije u Srbiji je započeo 2006. godine formiranjem Komisije za akreditaciju i proveru kvaliteta. Akreditacija fakulteta i Univerziteta je počela 2007. godine. Organizovana je u pet ciklusa, s tim što je Nacionalni Savet za visokoškolsko obrazovanje dao i dodatni šesti ciklus, koji se završio sa 2009. godinom.

Kao recezent 20-ak studijskih programa na različitim nivoima i Ustanova smatram se kompetentnim da ukažem na neka iskustva tzv. »nulte« akreditacije (Slično: 9, str. 16-17):

- Standard kojim se definiše svrha i ciljevi studijskog programa, kao i kompetencije koje student treba da dobije tim programom, najčešće se ne definiše dovoljno jasno, previše su uopšteni. Često se prepisuje tekst standarda. Ne postoji povezanost u dovoljnoj meri kompetencija koje se obećavaju studentu i kurikuluma.
- Nestručno razvrstavanje predmeta na: opšte obavezne, naučne, stručno-aplikativne i teorijsko metodološke.
- Nedovoljno izbornih predmeta. Po standardu minimalno 20% predmeta mora da bude izbornog karaktera. Ustanove pokušavaju putem izbornih opcija i modula da razreše navedeni problem.
- Često se navode strani Fakulteti za kompariranje, a da nemaju nikakvu značajnu sličnost u kurikulima.
- Master, a posebno doktorske studije su na niskom nivou. Predmeti se navode pod istim nazivom na različitim nivoima, uz iste izvore literature.
- Najčešći problem su nastavnici koji nemaju kompetentnost, posebno za master i doktorske studije. Nemaju dovoljan broj objavljenih radova ni u prestižnim domaćim, a pogotovu međunarodnim časopisima, koji se nalaze na tzv. SCI listi. Nastavni kadar u društveno – humanističkom polju znatno zaostaje za prirodnim, tehničkim i medicinskim naukama. Ovaj problem je ispoljen i na državnim, a pogotovu privatnim fakultetima.
- Udžbenička literatura nekvalitetna. Malo prevoda.
- Bibliotečki fond je često nekvalitetan, iako je brojčano zadovoljen standard.
- Isti slučaj je i sa prostornim kapacitetima.
- Interaktivan rad je dosta redak u nastavnom procesu. Slaba primena case metoda.
- Potrebno je više učešća na međunarodnim konferencijama i radova u međunarodnim časopisima, posebno onih koji se nalaze na tzv. SCI listi.

UMESTO ZAKLJUČKA

Sposobnost organizacije da uči brže od drugih, da uči od najboljih, da naučeno brzo pretvori u program akcija, da primenjuje strategiju difrenciranja u stvaranju konkurentne pozicije, da ima viziju promena i da se menja u skladu sa tom vizijom i gradi i održava dobre odnose sa svojim klijentima i da je u svemu fokusirana na kvalitet čini osnovu za uspeh u dugom vremenskom periodu.

Bolonjski i drugi procesi stvorili su pretpostavke i okvir za uključivanje visokoškolskih ustanova sa područja jugoistočne Evrope u evropske integracione procese i sve globalnije tržište rada. Veliki je izazov na tom putu za visokoškolske ustanove, ali i nadležna ministarstva, Nacionalni Savet, Akreditacionu komisiju i korisnike usluga (poslodavce, studente, državu, osnivače – državu ili privatne osnivače).

Najveći problem na tom putu predstavlja nedostatak kvalitetnog nastavnog kadra, koji se očito ne može stvoriti »preko noći«. Stvaranje rejting agencija za rangiranje

visokoškolskih ustanova jedan je od bitnijih zadataka u daljem procesu razvoja kvaliteta u visokom obrazovanju.

Autor će biti zadovoljan ukoliko iznetim stavovima, zapažanjima, konstatacijama i predlozima inicira raspravu na ovom skupu, ali i u široj javnosti.

LITERATURA

1. Drucker. P. (2005), *Upravljanje u novom društvu*, Adižes, Novi Sad.
2. Drucker P. (1991), *Inovacije i preduzetništvo*, Privredni pregled, Beograd.
3. Evropski Univerzitet 2010?, *Altetnativna akademska obrazovna mreža*, Čigoja, Beograd, 2001. godina
4. McDonald, F., Dearden, S., (2005), *European Economic Integration*, Prentice Hall, Financial Times.
5. Nikolić, R., Malbaša, V. (2002), *Akreditacija u vosokom školstvu Republike Srbije*, Altetnativna akademska obrazovna mreža, Čigoja, Beograd.
6. Archer, W., Davison. J., (2008), *Graduate Employability: What do employers think and want?*; prema: Pitić, G., Zbornik radova sa okruglog stola, »Kako obrazovati ekonomiste za tržište rada«, FEFA, Beograd, 12. februar 2009. godine
7. A Pirrie: Key competences for lifelong learning: A European Union reference framework, paper presented at the ETF workshop on 30 March 2006., prema: Šećibović, R., Formiranje i upravljanje kurikulumom u ekonomskom obrazovanju, Zbornik radova sa okruglog stola, »Kako obrazovati ekonomiste za tržište rada«, FEFA, Beograd, 12. februar 2009. godine
8. Porter, M. (1998), *On Competition*, Harvard Business Review Book
9. Janićijević, N. (2009), *Mogući pravci unapređenja kurikuluma u obrazovanju ekonomista: iskustva iz akreditacije*, Zbornik radova sa okruglog stola, »Kako obrazovati ekonomiste za tržište rada«, FEFA, Beograd, 12. februar 2009. godine